

Runottaren vaunut

1.

Empedokles, joka eli vv. 494—434 ennen Kristuksen syntymää, hylkäsi kuninkuuden, ryhtyi lääkäriksi, filosofiksi, vaeltajaksi ja pyhäksi mieheksi ja sai maineikkaan kuoleman syöksymällä Etnan kraateriin. Se siitä. Eräässä opetusrunossaan hän pyysi valkokäsivartista muusaa antamaan käytettäväkseen helposti ohjattavat vaununsa voidakseen niitä ajaen suorittaa runollisen retkensä. Muutkin kreikkalaiset runoilijat puhuivat usein runottaren vaunuista. Niinpä Pindaros, Empedokleen aikalainen, ylistäessään Syrakusan tyrannin Hieronin olympiavoittoa sanoi haluavansa karauttaa laulujen vaunuilla kaukaisessa näköpiirissä kohoavalle Kronoksen kukkulalle.

Siinä kuva, johon pyydän kiinnittämään huomiota. Sillä suomalaisessa muinaisrunoudessa tavataan jotakin varsin samantapaista. Maasto täällä on toinen. Hellaassa vierivät runotarten vaunut läpi svisten maisemain. Suomalaisien hankien läpi kiiti runon reki, lauluja täynnä.

2.

Elias Lönnrot pani Vienan Latvajärvellä vuonna 1834 Arhippa Perttuselta muistiin uljaan runon Väinämöisen laulannasta Päivilän eli Sariolan pidoissa. Runo alkaa sadunomaisesti. Päivilän pidoissa kaivataan juhlavirren esittäjää. Aluksi yrittää laulaa hauki, mutta epäonnistuu; menestystä ei ole lohellakaan. Niinpä ryhtyy laulajaksi itse Väinämöinen, jota luonnehditaan huvittavin epiteetein: hän on virren ponsi polvuhinen. Saatuaan tarpeellisen olutsiemauksen — sillä, niin kuin H. G. Porthan on osuvasti huomauttanut, Bacchus on ilon antaja — hän jaksaa laulaa yhteen menoon kaksi päivää. Mutta sitten kävi näin: »Rikkoihen reki runolta, jalas taittui laulajalta noissa Päivilän pioissa, Sariolan juomingeissa.» Jos käsitämme, nämä säkeet sananmuokaisesti, joudumme tekemään drastillisen kysymyksen: Oliko todella Päivilän pitotuvassa juhlavieraiden keskellä hevonen rekineen? Voimme kirjassilmäisinä edelleen kysellä, seurattessamme runon juonta: Eikö ole hieman yllättävää, että Väinämöinen tämän onnettomuuden tapahduttua heitti kaiken siihen ja lähti taivaltamaan Tuonelaan noutamaan oraa eli vääntiätä

valmistaakseen uuden reen ja hevosenkin? Ja vielä: Kun tuo uljas vaeltaja oli seikkaillut Manalan alanteilla, hän yhtäkkiä, sen enemmittä kommentaareitta, taas istui, kuin mitään ei olisi tapahtunut, samaisessa pitotuvassa jatkamassa laulantaansa: »Silloin vanha Väinämöinen sekä soitti että lauloi kuulla noiden kultaisien, tietä mielitiehtoisien nuorisossa nousevassa, kansassa kasuavassa.» Uudesta reestä ei ole enää puhuttakaan. Rekeä ja hevosta keskellä pitopirtin lattiaa ei muistetaakaan.

Mitä tämä on? Onko runoilija nukahtanut, niin kuin väitetään itse Homeroksen joskus tehneen? Onko hän ollut naiivi hutilus?

Väitän, että runoilija on ollut paitsi ehdottoman loogillinen, myös kerrassaan taitava, runon keinot hallitseva säeseppo. Hän on ilmaisuhädässään käyttänyt hyväkseen *k u v a n* tarjoamia mahdollisuuksia sanoakseen täsmällisesti seuraavan: Väinämöiseltä loppui laulamisen innostus kolmantena päivänä Päivilän pidoissa. Silloin hän, niin kuin tietäjälle eli šamaanille sopii, lankesi transsiin, so. hankki uutta inspiraatiota lähettämällä henkensä vaelluksille maihin, jotka ovat laicusten tavoittamattomissa. Ja hetken kuluttua hän oli valmis jatkamaan loppumatonta laulantaan niin tenhoisesti, että runon sepittäjä ei malta olla erityisesti tähdentämättä sen esikuvallisuutta nuorisolle nousevalle, kansalle kasuavalle.

Todistaakseni väitteeni minun on selostettava muinaisrunojemme *l a u l a m i s e n m e t a f o r i a*.

3.

Laulamisen metaforain tärkein osa on löydettävissä runojen alku- ja loppuformuloista. Alku- ja loppuformulain kuvasto on peräisin toisaalta miesten, toisaalta naisten harrastuspiiristä. Tuo kuvasto on, sanoakseni asian lyhyesti, toisaalta kankaankäsittelymetaforistiikkaa, toisaalta matkantekometaforistiikkaa.

Niinpä siis, kun naispuolinen muinaisrunoilija aloittaa runonsa, hän sanoo aukaisevansa villavakan; kun hän sen lopettaa, hän sanoo kerivänsä virtensä kerälle.

1700-luvun suuri keräilijä ja tutkija Chr. Ganander julkaisi sanakirjassaan säkeen: Aukaisen sanaisen arkun. Säe on otettu eräästä säilyneestä vanhasta käsikirjoituksesta seuraavasta yhteydestä:

Aukaisen sanani arkun,
virsilippahan viritän
poikkipuolin polvilleni
lauloakseni hyviä,
parahita pannakseni.

Samantapaisia säkeitä käyttää vienalainen tietäjä ryhtyessään loitsimaan:

Emo, nainen kantajani,
avoa sanasi arkku
poikkipuolin polvilleni.
Siitä saan sata sanoja,
tuhat virren tutkelmoita.

Kaarle Krohn arveli, että virsilippaan virittäminen merkitsi kanteleen viritämistä. Näin ei kuitenkaan voi selittää sanaisen arkun aukaisemista — eihän umpinaista kanteleen koppaa voi lippaan lailla avata. Ja juuri sanalla *aukaisen* arvelen olevan pääpainon. Kysymys on tuskin muusta kuin muistivarasto-käsitteen metaforasta. Niin *sanainen arkku* kuin eräissä runoissa vastaavassa asemassa esiintyvä *virsilipas*, *kirjolipas*, *kirjokansi* voidaan kääntää normaalikielelle sanalla 'muistivarasto'. Sanoja eli lauluja säilytetään siis arkussa, lippaassa, kuin tavaraa arkussa. Tämä arkku, joka otetaan suorastaan polville — kuva siis konkretisoidaan — avataan, ja siitä otetaan laulamaan ryhdyttäessä, »virttä viisi, kuusi, satapa seitsemän sana'a». Sen sisässä on »satoja sanoja, tuhat virren tutkelmia». Sen tallesta on mahdollista ottaa »iankaikkiset asiat», kuten muudan runo kertoo. Virret ovat perinteellisiä, edelliseltä sukupolvelta opittuja ja muistiin talletettuja:

Sanon saatuja sanoja,
ennen eukon neuvomia,
vanhemman opettamia.
Otan virsilippahani,
avajan sanaisen arkun.

Tuosta arkusta, jota myös nimitetään *laululaatikoksi*, virret »lapetaan» tai »lasketaan» valloilleen, mikä merkitsee tietenkin sitä, että muistinvaraiset laulut lauletaan. Kuvaan tulee lisäpiirre, kun mainitaan, että arkussa säilytetään erityistä laulupussia:

Mie vaan avaan arkun kannen,
laululaatikon aloitan.
Tuoll' on pussi puolillansa,
koko säkki koskematta.

Ei vain Suomessa tunneta laulupussia: Virossakin puhutaan, paitsi laulurasiasta, myös laulupussista.

4.

Kuvaan tulee edelleen uusi yksityiskohta eräissä laulajan lopetussanoissa. 1700-luvulla pantiin muistiin seuraavat säkeet:

Kerin virteni kerälle,
sykkyrälle syyvättelen
lasten laulamattomaksi,
mujen muistamattomaksi.

Virsi voidaan siis kerä kerään langan lailla. Virsi on lanka, virsikerä on lauluvarasto. Inkerissä sanat pannaan pasmaselle, so. vyyhdelle, joskus ne taas väännetään värttinälle: »Kerin virteni kerälle, valan vaskivärttinälle».

Laulunlanka on kerällä. Nyt runoilijassa herää jatkokysymys: Mihin kerä sijoitetaan? Tämä on normaalikielelle käännettynä: Mihin joutuu virsi, jonka laulaminen on päättynyt? Vastaus on tietysti: se on muistissa, omassa tallessa ja samalla ikäänkuin muilta kätöksä. Metaforisesti tämä ilmaistaan kertomalla kerän sijoittamisesta aitan parven päähän tai parven kolkkaseen, parrelle tai orrelle. Vieläkin yksityiskohtaisemmin selitetään kerän säilöpaikkaa: aitan parven päässä se sijoitetaan rautaiseen rasiaan, vaskiseen vakkaan tai villavakkaan. Olemme uudelleen tavoittaneet laululipas-virsivakkakuvan.

Mutta metaforakieltä kehitellään edelleen. Kerä pannaan aitan parven päähän luisten lukkujen sisälle. Eräät arvoitukset »kääntävät» samantapaisen metaforan vastauksessaan. On arvoitus: Vaskinen vakkonen, luinen lukkonen, seitsenlukkoinen. Vastaus: Pää. On toinen arvoitus: Punainen pikku aittanen luisia lastuja täynnä. Vastaus: Suu. Näihin tukeutuen voidaan siis »kääntää»: Kun kerä pannaan aitan parven päähän luisten lukkujen sisälle, se merkitsee: Virren laulanta on loppunut; mutta se on jäänyt muistiin; se on vaienneessa suussa, se on tiukasti hampaiden takana. Laulu on nyt kerta kaikkiaan laulettu päätäntöönsä — laulaja on ääneti.

Laulamisen metaforistiikka on näissä tapauksissa varsin monikerrostumaista. Kun laulu lopetetaan, se keritään kerälle; kerä viedään aittaan, so. muisti-varastoon; se on siellä säilössä kuin villavakkanen aitassa; aitta on vielä lukittu-kin, ja lukkona ovat hampaat. Runo on runoilijan yksityistä omaisuutta: »muien muistamattomaksi» hän siitä sanoo — muut eivät kykene yhdeltä kuulemalta sitä muistamaan. Mutta laulaja itse halutessaan noutaa esille vakkasen, panee sen polvilleen, avaa sen, ottaa siitä kerän ja purkaa langan kerältä, so. alkaa taasen laulaa muistiin kätkemänsä virttä. Tämän runoilija ilmaisee seuraavasti:

Kun ma nousen laulamahan
ja saan sanelemahan,
puran virteni kerältä.

Laulukerä-metafora on tuttu myös virolaisista lauluista. Laulaja solmii sanat paulaan, kerii paulan kerään, sijoittaa kerän villavakkaan, sulkee vakan ja vie vakan keväiselle nurmelle: siitä kerä vierähtää nopeajuoksuiseen veteen. Ja lätiläiset laulavat:

Siskosparvessa eläissäni
kerin laulut kerälle:
kun menin miehelään,
siellä yksitellen niitä kehittelin.

Tämä voidaan kääntää normaalikielelle seuraavasti: Eläissäni isäni kodissa painoin mieleeni lauluja; miehelään mentyäni lauloin niitä yhden kerrallaan. Kiintoisaa on, että lättiläinen laulaja suomalaisen lailla lauluun lopetellesaan sanoo: Minkä laulun lopetan, sen käärin kerälle.

5.

Muudan latvajärveläinen runonlaulaja aloitti eepillisen laulusarjansa seuraavin säkein:

Millepä lähen lavuille,
kuille syille syrvelemä?
Lähenkö Lapin lavuille,
kotapoikasten poluille?
Noitapa ennen Lappi lauloi,
kotapoika poimetteli
lasna piennä ollessansa,
paimenessa käyessänsä.

Runon 'minä' siis retorisesti tiedustelee itseltään ja muilta, minkä aiheisen laulun hän ensimmäiseksi ottaisi esittääkseen. Hän kysyy, olisiko laulettava lappalaisista aiheista kertova runo. Ja hän jatkaa: siinä tapauksessa olisi syytä laulaa niitä lauluja, joita lappalainen poropaimen nuorena lauleskeli.

Runossa ei suinkaan sanota tätä suoraan. Laulamaanlähtö-suoritus on siirretty hiihtämäänlähtö-suoritukseksi. Runoilija on käyttänyt hiihtometaforaä eli translaatiota kuvaamaan laulamista: hän on kääntänyt suoran puheen metaforapuheeksi. Laulaminen on *hiihtämistä ladulla, polulla, syyllä* — viimeksi mainittu sanakin merkitsee 'polkua'. 'Minä' siis aikoo lähteä hiihtämään lappalaisten luo johtavaa latua — näin sanoo runo —; mutta se tarkoittaa: 'minä' aikoo ottaa laulunsa aiheen piiristä, joka tavalla tai toisella on lappalainen. Hän antaa täten ennusteen aihealastaan.

Kun Elias Lönnrot Kalevalan esipuheessa puhuu lajivirrestä, hän on kaksinkertaisen erehdyksen uhri. Säcepari »Sukuvirttä suoltamahan, lajivirttä laulamahan» olisi ensiksikin luettava — sen osoittavat kansanomaiset tekstit —: »Lähe nyt, suku, virttä suoltamahan, laji, virttä laulamahan». Toiseksi sana *laji* ei kansanomaisissa toisinoissa virren laulannon aloittamisesta puhuttaessa tosiasiallisesti koskaan ole 'suvun' merkityksessä: se on *latu* eli *laju*-sanän jatkaaja.

Niinkuin eräiden laulajan aloitussanojen, siten eräiden laulajan lopetus-sanojenkin metaforat on otettu hiihtämisen piiristä. Kalevalan 50. runon loppusäceet kuuluvat:

Vaan kuitenkin, kaikenki
laun hiihin, latvan taitoin,
oksat karsin, tien osoitin.
Siitäpä nyt tie menevi,
ura uusi urkenevi
laajemmille laulajille,
runsahammille runoille.

Ainekset näihin säkeisiin Lönnrot sai useasta eri yhteydestä. Säkeistön juoni on kuitenkin peräti kansanomainen. Runoilija, joka samastaa itsensä hiihtäjään, toimii esihiihtäjänä, uranaukaisijana ja tienviitoittajana jäljessähiihtäjille:

Laun hiihin laulajille,
osaaville tien ojensin,
Tästäpä nyt tie menevi,
tie menevi, maa matavi,
ura uusi urkenevi.

Esihiihtäjä ei ainoastaan hiihdä latua, hän myös merkitsee tien viitoin: »Oksat karsin tien ohilta paremmille laulajoille». Hän, esihiihtäjä, väittää suorittaneensa vaikeimman osuuden hiihdosta — so. ensimmäisen, runoilijan, osa on vaikein, muut voivat suoriutua helpommin, kerrata vain hänen sanomaansa. Runoilija huomauttaa itsetietoisesti voittamastaan vaikeudesta: latu on uurrettu umpihankeen, so. runon sepitys on tosin ollut vaikeaa, mutta hän on selviytynyt. Hän tähdentää myös sitä, että toisilla ei enää ole suunnistautumisvaikeuksia: siitpä nyt tie menevi, ura uusi urkenevi; nyt kun uusi runo on sepitetty, voivat muut runoilijat jatkaa samaan kaavaan. Jäljessähiihtäjien, so. jäljittelijärunoilijoiden tai laulun kertaajien ei enää tarvitse pelätä eksyvän: »oksat karsin». Pakostakin nuo jäljittelijät, joilla on valmis perusta, kaava, esikuva, ovat »parempia laulajia».

Näin siis sekä laulunaloitus- että lopetusformuloissa viljellään johdonmukaisesti hiihtoterminologiaa. Runoilija on hiihtäjä, runon laulaminen on hiihtämistä, ladun hiihtäminen on runon opettamista muille laulajille, oksien karsiminen ladun äärille ja uuden uran merkitseminen on — sit venia verbo — runouden uuden muodin keksijän itsetietoista isyytensä tähdentämistä!

6.

Ei vain suomalainen runoilija lauluaan aloittaessaan ja sitä päättäessään käyttänyt matkantekometaforia. Siinä, missä meikäläiset muinaisrunoilijat käyttivät hiihtometaforeja, viljelivät esim. antiikin Rooman nimekkäät runoilijat vesilläliikkumismetaforia. Suomalainen runoilija hiihti, roomalainen purjehti. Sekä Vergilius, Propertius, Manilius ja Statius että Horatius aloittivat usein runonsa puhumalla purjeiden nostamisesta (*vela dare*), ja runon lopettamisesta he käyttivät metaforaa (*vela trahere*) laskea purjeet. Lopettaessaan runonsa Statius sanoi saapuvansa satamaan ja laskevansa purjeet. Kuten suomalainen runoilija sanoi olevansa hiihtäjä, samaten katsoi roomalainen olevansa laivuri. Kuten suomalainen runoilija suunnistautui hiihtäjänä rastimatoman metsän läpi, siten roomalainen runoilija Ennodius ohjasi purjeensa tuntemattomien karien läpi. Ja perinne jatkui kautta keskiajan. Niinpä Dante

aloittaessaan Convivio-teoksensa toisen kirjan puhui satamasta lähtevästä laivastaan, jonka peräpurjeen (*artimone*) hän kohotti purjehtien merelle. Kiiras-tulen johdannon hän aloitti säkein:

Älyni pursi purjeensa nyt nostaa
vesiä vienompia juostaksensa.

Ja Paratiisin alussa hän kirjoitti:

Te kaikki, joita kaipuu kuulemisen
ajanut seuraamaan on pursin pienin
laivaani, joka lauluin merta kulkee . . .

Suomalainen runoilija kehysti sepittämänsä runon alkulauseella ja loppulauseella, joiden metaforat pohjautuivat etäisen Thulen tyypilliseen talvi-maastoon. Roomalaiset runoilijat eivät menetelleet periaatteessa toisin, vaikka he puhuivatkin merellä purjehtimisesta, jos olivat eepikkoja, virralla soutele-misesta, jos olivat lyriikkoja. Paralleeli ei voi olla satunnainen. Suomalaisten runojen kehystäminen matkantekoformulalla edustaa ikivanhaa kulttuurita-paa.

7.

Mutta suomalainen runoilija jatkaa metaforista laulunaloitteluaan. Hän on paitsi hiihtäjä myös metsämies. Kun hän sanoo, ylpeillen kyvystään: »Virren pons on poskessani, suussani sanan sakara, jolla virsiä vetelen, virren piiliä pitelen», hän on vierittänyt näkyviimme komean kuvan. Runoilija samastaa itsensä jousella-ampujaan: hänen poskessaan on ponsi, so. nuolen pyrstö-pää, hänen suussaan on sakara, jolla silläkin tarkoitetaan nuolen päätä. Hänen suunsa ja poskensa muodostavat siten jousen, johon tunkeutuu piili, nuoli. Nuoli on siis 'suomennettava' sanalla virsi. Kun hän laukaisee suujousen jänni-tyksen, siitä ponnahtaa nuoli: laulu kiittää ilmoille hänen suustaan. Ymmär-rämme nyt, miten on selitettävissä omituiset säkeet, jotka tavataan Antero Vipusen virressä: Antero Vipusella oli suussa suuri tieto, mahdin ponnet povessa: hänen mahdillaan, kuten virrellä, oli siis nuolen hahmo; mahti-nuoli tukeutui poveen, joka siis oli jousi. Ymmärrämme myös Väinämöisen epi-teenin »virren ponsi polvuhinen» tai »sanan ponsi polvehinen»: Väinämöinen itse on jousi, josta sana-nuoli sinkoaa.

Tälläkin metaforalla on läheinen vastine klassillisessa kirjallisuudessa. Eri-tyisen uutterasti viljelee muinaiskreikkalainen taiderunous laulun-oli-meta-foraa. Muistakaamme vain Pindarosta, joka ylistäessään voittoa-painijaa Alkimeidasta sanoi: Jousella ampujan lailla toivon ylväällä laulullani tapaa-vani maaliin. Fylakidaalle omistamassaan ylistyslaulussa hän sanoi: Vielä useita nuolia on totuuttajulistavalla laulullani sankarien ylistykseksi. Kun hän

ylisti jo mainitsemaani Syrakusan Hieronia, hän lausui: Mutta minun käteeni panee muusa valtavapontisen nuolen. Kerran hän kirjoitti: Siispä nouse sieluni ja tähtää jousellasi maaliin. Kehen tahdomme nyt osua ylistyslaulu-nuolella?

8.

Laulaminen on hiihtämistä; laulu on nuoli; suu ja posket ovat jousi. Mutta runoilijat pysyttelevät saman kuva-aineiston piirissä silloinkin, kun he puhuvat muistista.

H. G. Porthan julkaisi 1700-luvulla seuraavat säkeet, jotka hänen mukaansa kuuluvat laulajan alkusanoihin:

On mulla sata sanaa
alla vyöni ansahassa,
rengahassa reidelläni,
joit' ei laula kaikki lapset,
eikä pojat puoletkana.

Säkeisiin sisältyvä metafora on otettu ansalla-pyyntin piiristä. Luontevimmalta selitykseltä tuntuu, että tässä runollisen mielikuvan konkreettisena lähtökohtana on ollut jokin sellainen nykyaikaista avainkimpun rengasta muistuttava *ansaluokka*, *permiluokki* tms., joka ansallapyytäjällä meidän päiviimme asti on ollut vyöhönsä kiinnitettyä ja jossa riippui kimppu ansoja eli permia.¹ Tuommoiseen reidellään riippuvaan renkaaseen runoilija on vanginnut virret. Toisin sanoen: hän on kuullut virsiä ja säilyttänyt ne muistiinsa. Hieman toisenlainen merkitys on säkeellä: »Virsi on virka kaulassani.» *Virka*-sanana yksi konkreettinen merkitys esim. Inkerissä on 'helminauha'.² Virret ovat siis kuin rihmaan pujotettuina hallussa, muistissa. Aivan samaa tarkoitetaan inkeriläisellä säkeellä: »Laulut on lankapauloissani».

Mutta kylliksi metsämiehen laulumetaforiikasta. Lähdin hiihdosta, saavuin metsämiehen ansatielle.

9.

Niinkuin runoilija tiedustelee retorisesti: »Minnepä lähen lavuille, kulle syyllä syrjeleme?», hän voi kysyä myös:

Kunne käännän kätkyeni,
virsikorjani kohennan?
Metsällekö vai merelle?

Ymmärrämme sanan *virsikorja*: se on reki, jossa säilytetään lauluja. Kätkyt ei tässä yhteydessä tarkoita kehtoa — sekin, niinkuin kanssatieteilijät ovat

¹ Tietoja tällaisesta ansarenkaasta on julkaissut Lauri Hakulinen *Studia Fennia* 3 s. 55.

² Ks. Lauri Posti *Vir.* 1932 s. 46.

osoittaneet, on kuljetusväline. Runossa kysellään metaforaa käyttäen, mihin suuntaan 'minä', jolla on muistissaan lauluja, suunnistautuu, ts., minkä laulun hän valitsee esittääkseen. Hän samastaa itsensä reellä-ajajaan. Reki, jossa hän itse istuu, on hänen ansiostaan virsikorja.

On koko joukko laulunaloitussäkeistöjä, joissa näyttäytyy samainen virsireki. Kannakselainen laulaja kerskaa: »Miul on virsii viis rekiä». Virolainen puolestaan sanoo: »Sanoja saan reellä ajaa, harmolla hangella vetää». Toinen lisää. »Reki jäi jälkeen tulemaan, reki on sanoja täysi, reen laudat lauluja, poikki puut pyyntöjä, ketarat vastauksia». Siinäpä todellinen laulun reki, ylen raskaasti kuormattu!

Sama virsireki tavataan eräässä aitiologissävyyisessä runossa, jonka toisinnon mm. Elias Lönnrot pani muistiin vuonna 1828 kesälahtelaiselta runonlaulajalta Juhana Kainulaiselta:

Pohjalainen pitkä poika,
lappalainen lietopoika
veti virsiä reellä,
saanilla sanoja saatti,
kilahti jalas kivehen,
saani mejän salvomehen.
Siitä mie sanoja sain,
siitä lauluja latosin.

Tämän runositaatin jälkeen, runositaatin, jossa kerrotaan virsireestä ja sen kaatumisesta, emme voi olla muistamatta Väinämöisen Päivilän pidoissa rikkoontunutta rekeä. Enää ei ole syytä epäillä, että tuon runon sepittäjä on uinahtanut; ei, että hänen juonenkäsittelynsä olisi epäloogillista; ei, että hänen runonsa olisi katkelmallinen ja naiivi. Ymmärrämme, ettei tilanne Päivilän pidoissa ollut ensinkään koomillinen: mitään konkreettista rekeä ei ollut pitosalissa. Siellä oli runonlaulaja runorekineen, so. laulaja, jonka virsien määrä oli verrattoman suuri. Maininta runoreen rikkoutumisesta on hyvin keksitty metafora. Sillä halutaan yksinkertaisesti sanoa, että Väinämöinen, laulettuaan kokonaista kaksi päivää, sotkeutui sanoissaan, hänen muistinsa petti, hän ei voinut enää jatkaa. Kun runo lisää, että hän lähti noutamaan Tuonelta oraa, Manalalta vääntiätä, tarkoitetaan, että hän kuitenkin vielä halusi jatkaa laulantaansa; siksi hän pyrki täydentämään runovarastoaan uusien lauluin. Ja niinkuin Thomas the Rhymer englantilaisen keskiaikaisen visiorunoelman mukaan teki retken tuonpuoliseen maailmaan noutamaan runollista inspiraatiota, siten Väinämöinen puolestaan suoritti hengessään retken vaarallisille Tuonelan alanteille, retken, jonka kokemukset, jos niin haluaa sanoa, auttoivat hänet uuteen innoitukseen. Ora, väännin, jota hän runon mukaan kävi noutamassa, on tekniikan piiristä otettu kuva. Näin käsinkosketeltavaksi havainnollisti suomalainen virrenseppä inspiraation heräämisen salaperäisen prosessin.

Analysoidessamme kansanrunojemme laulamista kuvailevia säkeitä olemme viivähtäneet muinaisten runoilijain työpajassa.

Olemme havainneet, ettei muinaisten runoilijain sanallinen ilmaus ole yksikerrostumaista, vaan — ja näin on pakostakin! — monikerrostumaista. Pyrkiessään puutteellisin välinein täsmällisesti ja ymmärrettävästi tuomaan esiin käsitteitä ja tunnetiloja, jotka eivät kuulu arkiseen elämään, he tosin turvautuvat arkielämän kieleen, mutta käyttävät sanoja ja fraaseja uudessa merkityksessä, uusien tilojen ja toimintojen symboleina. Runoilija ei sano: Nyt alan laulaa. Hän sanoo: Nyt lähdän hiihtämään. Hän ei sano: Nyt laulan aiheesta, joka liittyy lappalaisten elämään tai kokemuksiini lappalaisten parissa. Hän sanoo: Hiihdän Lapin latua. Hän ei sano: Olen sepittänyt tämän uuden runon. Hän sanoo: Oksat kärsin, tien osoitin. Hän ei sano: Muistissani on paljon runoja. Hän sanoo: Vedän virsiä reellä. Hän ei sano: Ohjelmistoni loppui kesken. Hän sanoo: Rikkoihen reki runolta. Hän ei sano: Nyt lopetan laulannan. Hän sanoo: Kerin virteni kerälle. Hän ei sano: Mutta säilytän kyllä laulut muistissani esittäkseni niitä jossakin toisessa tilaisuudessa. Hän sanoo: Panen villavakkasehen, vien aitan parven päähän.

Toisin sanoen: muinainen runoilija viljeli metaforaa eli translaatiota. Tehdäkseen tarkoituksensa vivahduksiltaankin selväksi runoilija otti ilmauksensa itselleen ja kuulijoilleen läheisestä arkikentästä. Jyrkkä ero voidaan tehdä miesrunoilijain ja naisrunoilijain hyväkseen käyttämän ilmaisujen lähteistön välillä. Miesrunoilija puhui hiihtämisestä, metsänkäynnistä ja reellä ajamisesta, naisrunoilija langasta, helminauhasta, kerimisestä, kutomisesta jne. ilmaistakseen esim. sellaisia käsitteitä kuin laulaminen, laulun aloittaminen, muisti, perinne, innoitus, innoituksen kadottaminen.

10.

Minkäänlaista runoutta ei voi olla ilman kuvaa. Ajatelkaamme vain muinaisskandinaavista eddarunoutta tai sitä nuorempaa skaldien runoutta. Kumpaakin hallitsee ns. kenning. Muinaisskandinaavinen runoilija ei puhu laivasta, vaan tyrskyeläimestä, ei varpaasta, vaan jalkaterän oksasta, ei verestä, vaan miekan joesta, ei soturista, vaan rikkaudensauvasta. Nykyajan ihmiselle runon aatteen omaksuminen tämänlaisten kuvien »lävitse» on arvoitussarjan ratkaisemista. Nyt on kuitenkin sanottava: eddarunojen sepittäjätkin ovat pyrkinet intohimoisesti selvyYTEEN, täsmälliseen ilmaisuun; mutta he ovat ammentaneet vivahdusten aineiston omasta elämänpiiristään, sanokaamme viikinkiympäristöstä. Koska tuo ympäristö on nykyajalle outo, on siihen tukeutuvan runouden selvyys muuttunut epäselvyudeksi. Varsin vaikeata on nykyaikaiselle lukijalle

sanokaamme Horatiuksen tai Propertiuksen omaksuminen. Ellei antiikin runouden lukija tunne Rooman elämänilmiöitä ja topografiaa, hän tuskin pystyy nauttimaan heidän runoutensa spesiaalihinouksista. Väitetään, että ns. modernistinen lyriikka vaatii varsinkin vanhemman polven lukijoilta henkisiä ponnistuksia ja että tavalliselle kansalaiselle sen alluusiokieli on hepreaa ja kreikkaa. Kenties. Mikäli modernistinen runous todella tavoittelee ilmaisussaan vivahdustenkin selvyyttä — niin kuin se epäilemättä useimmiten tekee — eikä pyri hämäämään — niinkuin se epäilemättä joskus tekee; — mikäli se pyrkii rakentamaan, ei viskelemään rakennuspalikoita lastenkamarin lattialle, se on lukijan omaksuttavissa.

Kaiken runouden ymmärtäminen ja omaksuminen vaatii aina sen maaperän tuntemista, johon runon kukan juuri tunkeutuu, sen ilman tuntemista, johon sen varsi kurkottuu, sen auringon tuntemista, jonka valossa ja lämmössä sen umppu aukeaa ruusuksi ja liljaksi. Kun nämä edellytykset ovat olemassa, voi lukija sanoa Nummisuutarien Topiaksen suulla: Me ymmärrämme . . . ehkä välisti vähän haastelemmekin esikuvain ja tunnusmerkkien kautta; emme ole niin tyhmiä.

MARTTI HAAVIO

Le char de la muse

Les auteurs inconnus des poésies populaires finnoises ont eu l'habitude de placer au début et à la fin de leurs chants quelques vers qui indiquaient aux auditeurs que le chant commençait et se terminait. Le problème qu'ils avaient à affronter était celui consistant à exprimer la chose d'une manière réellement poétique. Nous trouvons les résultats de ces efforts dans les formules initiales et finales des poésies populaires, qui contiennent un grand nombre de métaphores ayant trait précisément à l'acte du chant. Les images de ces formules sont originaires d'une part du domaine des activités masculines, d'autre part de celui des activités féminines: on peut parler des métaphores ayant trait au traitement des tissus et des métaphores ayant trait aux voyages. C'est ainsi qu'une femme poète, lorsqu'elle commence son chant, dit qu'elle ouvre la boîte dans laquelle elle conserve la laine, et quand elle le termine, elle dit qu'elle enroule son chant en pelote. Souvent les images se superposent: une femme qui chante dit, lorsqu'elle termine, qu'elle enroule le fil de son chant en pelote ou en écheveau, qu'elle cache la pelote dans la boîte à laine et la boîte dans la remise, derrière des serrures en os. La boîte à laine

et la remise signifient le trésor de la mémoire gardé dans la tête et les serrures en os de la remise les dents. La boîte à chants que l'on trouve dans les poésies ne signifie nullement non plus l'instrument de musique rappelant la cithare, appelé *kantélé*, comme on l'a supposé, mais il s'agit encore d'une métaphore pour le trésor de la mémoire. — Le chanteur de poésies masculin prenait de préférence ses images dans le domaine de la chasse et des voyages. En commençant la poésie, il disait qu'il traçait avec ses skis une piste sur la neige, et, le long de cette piste, il brisait des branches sur les arbres pour laisser des signes à ceux qui viendraient après lui, autrement dit, c'était lui le créateur du poème, et il était plus facile pour les autres de chanter lorsqu'ils avaient appris de lui une poésie toute faite. Le poète qui se présente comme un chasseur se vante d'avoir dans ses joues les branches de l'arc, dans sa bouche les crochets pour fixer la corde et les flèches de la poésie. La poésie est donc une flèche que l'on lance au moyen de l'arc représenté par la bouche et les joues. Le poète dit aussi qu'il a cent mots dans l'anneau qui lui pend sur la cuisse, autrement dit, il indique par là qu'il a procédé, en mémorisant les chants, comme

le chasseur qui ramasse ses pièges: il les a enfilés sur un anneau et les a suspendus à sa ceinture. Un poète masculin peut également s'identifier avec un voyageur en traîneau: son traîneau est chargé de chants, et il peut même se vanter de posséder cinq pleins traîneaux de chants. Lorsque, dans la légende, l'inspiration de Väinämöinen, qui avait chanté deux jours déjà à la fête de Päivilä, prit fin et la mémoire refusa enfin de le servir, le poète qui raconte l'évènement constate: »le traîneau de la poésie se brisa». Afin de réparer son véhicule, Väinämöinen partit pour chercher un outil dans Tuonela (les Enfers), autrement dit, il tomba en transe à la manière des shamanes et exécuta en esprit le voyage périlleux pour demander conseil, ou, si l'on veut dire ainsi, pour trouver une nouvelle inspiration. —

Nous trouvons des correspondants à ces expressions métaphoriques aussi bien dans la poésie des peuples modernes que dans celle de l'antiquité. La pelote de chants est connue par exemple des estoniens et des lettons, et, parmi les poètes antiques, par ex. Pindare emploie la métaphore de la flèche du chant. Si nous prenons encore en considération la différence de paysage, nous pouvons dire qu'il n'y a en principe pas une bien grande divergence entre le poète finlandais qui dit, en commençant son chant, qu'il chausse ses skis et entre Virgile, Propertius et Horace qui hissent les voiles pour s'élancer sur la mer, ou entre Empédocle qui monte dans le char de la muse et le poète finnois qui s'assied dans le traîneau des poèmes.

MARTTI HAAVIO